

مطالعه و بررسی تنوع هنر سوزن دوزی در ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۱۴

کد مقاله: ۲۹۴۱۸

مهديه آبابی^{۱*}، پژمان دادخواه^۲، افسانه درویش^۳

چکیده

سوزن دوزی از جمله هنرهای سنتی ایرانی است که تنوع زیادی داشته و در هر منطقه و اقلیمی به شکل‌های خاصی ظهور یافته و متعاقباً از طرح‌های متنوع و با ارزشی تشکیل شده است. در این پژوهش سعی شده ضمن تاملی بر تحولات هنر سوزن دوزی در ایران، تنوع و گوناگونی این هنر سنتی بررسی شود و نقوش و ویژگی آن‌ها جهت شناخت هرچه بیشتر معرفی شود. بنابراین می‌توان گفت پژوهش در باب تنوع هنر سوزن دوزی امری مهم و ضروری بوده و مطالعه این هنر می‌تواند تأثیر مهمی در حفظ و شناخت این هنر اصیل و بومی داشته باشد. پژوهش حاضر از نوع کیفی است و جهت دستیابی به اهداف پژوهشی از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی استفاده شده و اطلاعات مورد نیاز با تکیه بر مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شده‌اند.

واژگان کلیدی: سوزن دوزی، رشتی دوزی، تفرش دوزی، بلوچ دوزی، صنایع دستی.

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد ارتباط تصویری، موسسه آموزش عالی ناصرخسرو، ساوه، ایران (نویسنده مسئول)
abayi.m@hmkh.ac.ir

۲- مدرس گروه هنر، موسسه آموزش عالی ناصرخسرو، ساوه، ایران

۳- مدرس گروه هنر، موسسه آموزش عالی ناصرخسرو، ساوه، ایران

سوزن دوزی یکی از پر نقش و نگارترین دست‌باافتهای زنان ایران به شمار می‌رود که به وسیله آن و با استفاده از شیوه‌های مختلف فرهنگی، نقوش زیبا و بدیعی برای تزئین وسایل و به ویژه البسه خلق کرده‌اند. سوزن دوزی جزئی از فرهنگ و تمدن هر ملتی به شمار می‌آید و یکی از هنرهایی است که از قدیم شهرت و اهمیت بسزایی داشته است. حتی زمانی که انسان به صورت امروزی کار با ماشین را نیاموخته بود و اصولاً هنوز ماشین‌های زیادی اختراع نشده بود، سوزن دوزی یکی از راه‌های بیان احساسات و ذوق بشر بوده است. سوزن‌دوزی یکی از هنرها و صنایع‌دستی ایرانیان از دیرباز تا امروز بوده و شامل کلیه نقوش برجسته‌ای است که با کمک نخ و قلاب بر روی پارچه‌ها شکل می‌گیرد. این هنر برجسته به شکل‌های مختلفی دیده می‌شود و می‌توان آن‌را به انواع مختلفی دسته‌بندی کرد. سوزن دوزی سنتی در ایران شامل رشته‌ها و دوخت‌های مختلفی است که هر یک از آنها ویژگی‌های مختص خود را دارد. متفاوت بودن این دوخت‌ها به دلیل تاریخ‌های مختلف عرضه و همچنین سنت‌های متفاوت مردم ایران است و همین امر سبب تنوع این هنر سنتی در ایران شده است. در این پژوهش سعی بر این است که تحولات و تنوعات سوزن دوزی در ایران بررسی شود و نقوش و ویژگی‌های هر کدام از آنها مورد بررسی قرار گیرد.

۲- تاریخچه سوزن‌دوزی در ایران

سوزن‌دوزی یکی از صنایعی است که مورد توجه تمامی پادشاهان قدیمی ایرانی قرار گرفته و هر یک از آن‌ها به سوزن‌دوزی علاقه داشته‌اند. در اوایل، جست‌وجوهایی که در تخت جمشید انجام شد و بقایای باقی مانده در آنجا، گویای این قضیه بود. در تخت جمشید لباس بسیاری از بازاریان و اعیان و اشراف دوره هخامنشیان یافت شد که بر روی بسیاری از آن‌ها نقوش زیبایی به‌وسیله سوزن‌دوزی نقش شده بود. در این دوران کار سوزن‌دوزی توسط زنان انجام می‌شد و هرودت نقل می‌کند که همسر خشایار شاه باستان خودش لباس‌های خود و همسرش را سوزن‌دوزی می‌کرده است. از دوره هخامنشیان به بعد و در دوران صفویه و قاجاریه هنر سوزن‌دوزی در میان مردم رواج داشته است؛ اما این هنر چندان دوامی نداشت و امروزه به دلیل عرضه لباس‌های خارجی رفته‌رفته از ذهن‌ها کمرنگ شده و امروزه رو به نابودی گذاشته است (ابن عباس و مقتدایی، ۱۳۹۰: ۹۷).

سوزن‌دوزی یا نخ دوزی یا گل‌دوزی یکی از روش‌های دیرینه آراستن جامه است، ولی به‌عنوان شیوه‌ای در پارچه‌بافی، استحکامی ندارد. حدود هشت هزار سال پیش مردمانی غارنشین در نزدیکی شهر بهشهر زندگی می‌کردند و به اموری از قبیل کشاورزی و دامپروری مشغول بودند. این مردم ظاهراً دانش این‌که از پشم گوسفند پارچه تهیه کنند را داشته‌اند و این کار را توسط سوزن‌های شاخک‌داری که از آن دوران به‌جامانده است، انجام می‌دادند (فرخ سرشت، ۱۳۶۶: ۵). قطعاتی از منسوجات سوزن‌دوزی شده با نقش‌های پیچیده که تاریخ ساخت آن‌ها به شش هزار سال پیش از میلاد می‌رسد، پیدا شده است. نقش‌های دیواری قبور مصر، سوزن‌دوزی‌هایی را نشان می‌دهد. جامه‌های اعیان بر روی نقش‌های برجسته تخت جمشید نیز حکایت از رواج گل‌دوزی در آن زمان می‌کند. در حفاری‌ها و کاوش‌هایی که در آن مناطق انجام شده است، سیر تکامل بافندگی از آن شیوه ابتدایی تا سبک امروزی، مشخص شده است. از جمله مستندات این کاوش، تکه‌های دستبافی است که به صورت سنگواره‌های ذغال شده بر جای مانده بود و نمونه‌هایی از پارچه‌هایی که به احتمال زیاد از کتان بافته شده بودند، اما بیشتر این نمونه‌ها به پارچه‌های بافته‌شده از پشم شبیه بودند و نیز نمونه‌هایی از بافت زردوزی-همانند قالی‌هایی که امروزه هم در این نواحی یافت می‌شوند - به دست آمدند. بعدها مدارکی دال بر وجود فن بافندگی در ایران امروزی در تپه سیکل به دست آمد. علاوه بر این، مستندات بسیار دیگری از جمله دوک‌های نخ‌ریسی که با لنگرهای ریسنده بی‌شماری در حفاری‌های سراسر ایران به‌دست آمده است که همگی مؤید رواج بافندگی و سوزن‌دوزی در ایران است (همان).

نقش روی جعبه سیمین از خزانه جیحون که هم‌اکنون در موزه بریتانیا نگهداری می‌شود، نشانگر آن است که در دوره مادها لباس مردان و زنان اغلب بلند، فراخ و چین‌دار بوده و تزئیناتی از دوخت مثل قیطان‌دوزی، ملیله‌دوزی و قلاب‌دوزی داشته و لبه‌های لباس‌ها اکثراً دارای تزئینات رودوزی بوده است. در ایران از ۸۰۰۰ سال پیش سوزن‌دوزی رواج داشته و نتیجه کاوش‌های باستان‌شناس در روسیه نیز حکایت از آن دارد که در سده سوم پیش از میلاد زردوزی در ایران رایج بوده و ایرانی‌ها به‌وسیله نخ‌های زرین و تابیده تصاویر برگ مو و خوشه انگور و پیچک را بر روی پارچه پشمی می‌دوخته‌اند (منتخب صبا، ۱۳۷۹: ۴).

در آن زمان اسکندر چنان از شکوه و زیبایی گلدوزی‌های ایرانی به شگفت آمده بود که نمونه‌هایی از آن‌ها را برای هم‌میهانش فرستاد. خوشبختانه نمونه‌های بسیار عالی گل‌دوزی این دوره از کشفیات «پازیریک» به دست آمده است. جامه‌های زیبا و آراسته‌ای که در حفاری‌های طاق‌بستان نقش شده یادآور آن است که هنگامی که هراکلیوس در سال ۶۲۸ پس از میلاد، دستگرد را گشود و غارت کرد، از جمله غنائم گران‌بهای او قالی‌ها و زردوزی‌ها و کف‌پوش‌های جواهرنشان و آراسته به فلزهای گران‌بها بود (اصلاح عربانی، ۱۳۸۴: ۴۵).

۲-۱- سیر تحول سوزن‌دوزی در ایران

نخستین هدف آدمی از به وجود آوردن پوشاک، محافظت از خود در برابر طبیعت اطراف و نیروهای بالقوه‌ی آن بود. همراه با تکامل بشر در طول تاریخ، تن‌پوش ساده او هم تغییر نمود و زمینه‌ای شد برای انعکاس گرایش‌ها و همچنین هنرنمایی و ابراز سلیقه او. هنر سوزن‌دوزی یکی از روش‌های تزئین پارچه و البسه است. این هنر در ایران دارای قدمتی طولانی است. با توجه به آثار باستانی به‌دست‌آمده از سوزن‌دوزی سنتی ایران، تاریخ آن را به شش هزار سال قبل از میلاد تخمین زده‌اند (دادر، ۱۳۹۴: ۶۳). گل‌دوزی‌ها و سوزن‌دوزی‌های ایرانی همواره برای بیگانگان و مهاجمان خارجی جذابیت زیادی داشته است، به طوری که بسیاری از این آثار در کلیساها، موزه‌ها و مجموعه‌های خارجی نگهداری می‌شود و نشان دهنده ذوق و سلیقه ایرانیان در ادوار تاریخ است. جامه‌های اعیان، بر روی نقش برجسته‌های تخت جمشید حاکی از رواج گل‌دوزی در آن زمان است. گفته شده است این تزئینات روی لباس‌های نگهبانان و نجیب‌زادگان شوش و تخت جمشید سکه‌دوزی است (همان). سکه‌دوزی به دوختی اطلاق می‌شود که از بیرون کشیدن تعدادی از تار یا پود یا هر دو در نقاط معینی از پارچه و پر کردن جای آن‌ها با سوزن‌دوزی شکل می‌گیرد.

از روی تندیس‌های به‌دست‌آمده از دوره‌ی اشکانی هم می‌توان فهمید که لباس بانوان این دوره با بهترین نوع سوزن‌دوزی‌ها آراسته شده است؛ اما نقطه اوج این هنر در قبل از اسلام مربوط به دوره ساسانی است. یکی از آثاری که بر رواج سوزن‌دوزی در این دوره اشاره دارد، نمونه پارچه‌ای است که در موزه آرمنیاز نگهداری می‌شود و بر روی آن نقش خروسی بزرگ با رنگ‌های مختلف درون دایره‌ای نقش گردیده است. سوزن‌دوزی سنتی ایران از گذشته تاکنون سیر تحول عظیمی داشته و امروزه کاربردهای آن بسیار کاهش یافته است. اگر بخواهیم به دو نوع معروف سوزن‌دوزی ایران اشاره کنیم، سوزن‌دوزی ترکمن و بلوچ از جمله معروف‌ترین و پرکاربردترین‌ها خواهند بود. پس از ظهور اسلام در ایران سوزن‌دوزی سنتی ایران به حیات تأثیرگذار خود همچنان ادامه داد و با وجود تحولی که در نقش‌ها و طرح‌های ایرانی به وجود آمد، طرح‌ها همچنان اصالت ایرانی خود را حفظ کردند. در دوره صفویه شاهد شکوفایی هنر سوزن‌دوزی هستیم. چنانچه شاردن در سفرنامه‌ی خود راجع به ایران عصر صفوی، ظرافت گل‌دوزی‌های ایرانی را می‌ستاید و آن‌ها را برتر از گل‌دوزی‌های اروپایی و ترکی می‌داند. در دوره قاجار هم اکثر سوزن‌دوزی‌های ایرانی که یادگار گذشته بود، جانی تازه گرفت. در این دوره از این هنر بیشتر برای تزئین لباس بانوان استفاده می‌شد (یاوری، ۱۳۹۰: ۷۱).

سوزن‌دوزی یکی از هنرها و صنایع دستی ایرانیان از قدیم‌الایام تاکنون بوده و به کلیه اعمالی گفته می‌شود که با کمک نخ و قلاب نقش‌هایی بر روی پارچه‌ها برجسته می‌شود. سوزن‌دوزی سنتی ایران را می‌توان به انواع مختلفی دسته‌بندی نمود، چراکه ایرانیان با فرهنگ غنی‌ای که دارند بهترین و بیشترین مردمی بودند که تأثیرپذیر بوده و به فرهنگ و هنر علاقه داشته‌اند. سوزن‌دوزی سنتی ایران را می‌توان به ۱۱۵ رشته مختلف و ۱۲۰ نوع دوخت دسته‌بندی نمود که هر یک ویژگی‌های مختص خود را خواهند داشت. متفاوت بودن این دوخت‌ها به دلیل تاریخ‌های مختلف عرضه و همچنین سنت‌های متفاوت مردم ایران است. در بخش‌های غربی ایران منسوجات سوزن‌دوزی شده‌ای پیدا شده که تاریخ ساخت هر یک از آن‌ها به شش هزار سال پیش از میلاد مسیح می‌رسد و این نشان‌دهنده قدمت سوزن‌دوزی سنتی ایران در گذشته است. بسیاری سوزن‌دوزی را به دلایل تزئینی انجام می‌دادند، اما برخی افراد نیز سوزن‌دوزی را به خاطر عقاید مذهبی که داشته‌اند بر روی کلاه یا لباس خود انجام می‌دادند (ابن عباس و مقتدایی، ۱۳۹۰: ۹۶).

۳- انواع سوزن‌دوزی

۳-۱- درویش‌دوزی «تفرش»

درویش‌دوزی «تفرش» یکی از دوخت‌های سنتی است که در حال حاضر رونق و رواج چندانی ندارد. این نوع دوخت کار هنرمندان تفرشی است. به عبارتی می‌توان گفت شهرستان تفرش زادگاه این هنر چشم‌نواز است و در گذشته برای تزئین چادرش، رو کرسی، بقچه و... استفاده می‌شد. درویش‌دوزی که تکنیک بسیار ساده‌ای دارد، دارای ظرافت و زیبایی خاصی است. برای دوخت آن نیازی به طرح اندازی روی پارچه نیست و طرح کاملاً ذهنی و از طریق شمارش تار و پود پارچه و با دوخت شلال به وجود می‌آید. امروزه از این دوخت می‌توان برای تزئین لباس و حتی مبلمان منزل استفاده کرد (یاوری، ۱۳۹۰: ۱۰۶).

۳-۲- تاریخچه تفرشی‌دوزی

تفرشی‌دوزی از اواخر دوره قاجار در شهر تفرش رایج شده است که می‌توان گفت این نوع دوخت بیش از صدسال قدمت دارد. این هنر زیبا در گذشته روی کلاه‌های نم‌دین دراویش، پوستین، خرقة، کمربندهایی از جنس پشم و سفره‌های دراویش دوخته می‌شد. در حال حاضر این دوخت سنتی برای حاشیه رومیزی‌های نخی بسیار مناسب است. البته برای تزئین روی لباس‌ها در

قسمت‌های مختلف که به صورت حاشیه‌های بسیار ظریف و هندسی دیده می‌شود، بسیار ارزنده است؛ مانند حاشیه برای یقه، لب آستین، پای دامن و جلوی چاک لباس نیز بسیار مناسب است (والامقام، ۱۳۸۳: ۲۸).

این هنر زیبا و ظریف در اوایل سلسله پهلوی در تفرش که محل اقامت ظهیرالدوله، داماد ناصرالدین‌شاه بود به اوج رونق خود رسید؛ زیرا ایشان خود یکی از درویش بنام آن روزگار بودند. ظهیرالدوله با تأسیس انجمنی که صنایع دستی مختلف را به زنان و مردان آموزش می‌داد، سعی در مهارت‌آموزی به افراد نیازمند داشت و از آنجا که این هنر بین درویش باب بود، از طریق انجمن در میان سایر مردم نیز رایج گشت. حتی خود ظهیرالدوله که در اواخر عمر خود بسیار فقیر شده بود، از طریق دوختن سفارش‌های دیگران و درآمد آن زندگی می‌کرد. نمونه‌های آثار ایشان در موزه تفرش موجود است که بسیار زیبا و ظریف هستند (بیگی، ۱۳۶۵: ۲۸).

۳-۳- طرح‌های درویش دوزی

در ایجاد نقوش عموماً از رنگ‌های قرمز، سبز، قهوه‌ای و مشکی استفاده می‌شود؛ اما بر اساس سلیقه ممکن است از رنگ‌های دیگری نیز استفاده شود. دوخت آن از تکنیک بسیار ساده‌ای برخوردار است و به صورت حاشیه‌هایی پهن بر روی پارچه ایجاد می‌گردد. درویش‌دوزی به طور کلی روی پارچه‌هایی که دارای بافتی ساده هستند انجام می‌شود یعنی تاروپود آن‌ها منظم و قابل‌شمارش است و نحوه دوخت آن ساده و راحت است و فقط از شلال تشکیل می‌شود و نیازی به کشیدن نقشه روی پارچه نیست. بلکه طرح‌ها کاملاً ذهنی است و از طریق شمارش تاروپود پارچه و با دوخت شلال به وجود می‌آید. بهترین شکل درویش‌دوزی به این صورت است که ردیف‌های شلال را هم افقی و هم عمودی با کشیدن یک تار پارچه مشخص می‌کنند و سپس مراحل دوخت را انجام می‌دهند (والامقام، ۱۳۸۳: ۲۶).

پارچه‌ی گونی، پارچه‌ای است که اغلب برای این هنر استفاده می‌شود. درواقع تفرش دوزی بر روی پارچه‌های با تاروپود قابل‌شمارش قابل‌اجرا است، ولی امروزه با استفاده از کاغذ شطرنجی، بر روی هر پارچه‌ای می‌توان این دوخت سنتی را اجرا کرد.

شکل ۱- درویش دوزی (یاوری، ۱۳۹۰: ۱۰۸)

۳-۴- قیطان دوزی (کمنددوزی)

به نخ گلابتون ضخیم که قطر آن بیش از یک میلی‌متر باشد، قیطان اطلاق می‌شود و به دوخت و اتصال این نوع نخ ضخیم (قیطان) بر روی پارچه که معمولاً نیز طرحی را می‌نمایاند، قیطان‌دوزی می‌گویند (والامقام، ۱۳۸۳: ۴۰). این هنر به‌عنوان یکی از سوزن‌دوزی‌های اصیل و قدیمی معرفی شده است. حجاری‌ها و نقش برجسته‌های تخت جمشید و نیز کشفیات رودنکو، بیانگر تاریخ کهن کمنددوزی است. در دوره‌ی اشکانیان با استفاده از این نوع دوخت و قیطان‌های ابریشمی و گلابتون به تزئین لباس‌ها، بقچه‌ها و حاشیه‌ی پرده‌ها می‌پرداختند (گلاک، ۱۳۵۵: ۱۱۲).

این سوزن‌دوزی هرگز به‌تنهایی به کار نمی‌رود، بلکه به‌عنوان مکمل طرح دوخت‌های دیگری مانند قلاب‌دوزی، تکه‌دوزی، پته‌دوزی و... به کار برده می‌شود. مواد مورد نیاز این دوخت انواع قیطان، نوار، فتیله‌های ابریشمی، پشمی، نخ‌ی یا پنبه‌ای و نخ گلابتون است.

قیطان‌ها دارای انواع گوناگونی نظیر نازک، ضخیم، ساده، تابیده، شکافدار و روکش‌دار می‌باشند و از گذشته‌های دور به‌عنوان وسیله‌ای برای تزئین لباس چه در ایران و چه در سایر ممالک جهان مورد استفاده قرار گرفته و امروزه نیز این مدل به گونه‌ای گسترده در گوشه‌هایی از کشورمان رونق دارد؛ از جمله هنوز در ترکمن‌صحرا، قسمتی از چاک پیش-سینه پیراهن‌های زنانه با قیطان‌های قرمز، مشکی، سبز (به شیوه ترکمنی) سوزن‌دوزی می‌کنند و آستین اکثر لباس‌ها بلند است که کناره‌ی آن قیطان‌دوزی می‌گردد (والامقام، ۱۳۸۳: ۴۰).

شکل ۲- قیطان دوزی (مقتدایی، ۱۳۹۰: ۹۳)

پیکره‌های کنده کاری شده بر آثار کشف شده در لرستان نیز مردانی را نشان می‌دهد که لباسی شبیه لباس‌های ایرانیان پیش از تاریخ پوشیده‌اند و بعضی فقط پارچه‌ی لنگ مانند‌ی دارند که اطراف کمر پیچیده شده است که به وسیله‌ی قیطان یا نوار نگهداری شده و دارای دامن باز است. با دیدن لباس‌های دوره‌های ماد، هخامنشی، اشکانی و ساسانی و درفش‌های آن دوران به‌خوبی پی می‌بریم که در این دوران قیطان برای تزئین و آرایش لباس‌ها و درفش به‌کاررفته است. علاوه بر قیطان‌های ساده، قیطان‌های تزئینی نیز رواج کامل داشته؛ چنان‌که حجاری‌های این دوران بیانگر این واقعیت است و در دوره‌ی اشکانی با عنایت به رواج نخ گلابتون قیطان‌های روکش‌دار سیم و زرین نیز تولید گردید و برای آرایش البسه و درفش‌ها هم به کار می‌رفت. در این دوران از قیطان برای تزئین پرده‌ها استفاده می‌کردند. این نوع سوزن‌دوزی را در گذشته بر روی کیف، عبا، کیسه چپق، کیف‌های مخصوص نگهداری داروهای گیاهی و سفره آرد مخصوص، البسه، شل، بقچه، رومی‌زی، رویه کوسن، پرده، سجاده و رومبلی می‌دوختند و هم اکنون در بیشتر نواحی استان‌های خراسان، مازندران، سیستان و بلوچستان، تهران و آذربایجان شرقی رواج دارد. طرح‌هایی که در قیطان‌دوزی از آن‌ها استفاده می‌کردند، بیشتر شامل گل و بوته، نقوش نمادی و تمثیلی، انواع بته جقه‌ها و طرح‌های هندسی است (والامقام، ۱۳۸۳: ۴۱).

۳-۵- ممقان دوزی

شکل ۳- ممقان دوزی،
(والامقام، ۱۳۸۳: ۴۵)

ممقان دوزی از سری صنایع دستی و رودوزی‌های سنتی و زیبای ایران است. ممقان در ۴۲ کیلومتری تبریز واقع شده و منظور از ممقان دوزی نوع دوخت و دوز زینتی مردم آن دیار است. سوزن‌دوزی ممقان یکی از دست‌دوزی‌های ایرانی است که زمینه اساسی پارچه با بخیه پوشانده می‌شود و زمینه تازه‌ای از نقش و رنگ به وجود می‌آید. این هنر بارز دستی به وسیله زنان و دختران خانه‌دار ممقانی تولید می‌شود و دارای سابقه طولانی است. در گذشته تولیدات دست‌اندرکاران را بیشتر نوعی کلاه که دارای مصرف محلی بوده تشکیل می‌داده و در حال حاضر از این نوع رودوزی علاوه بر کلاه برای تهیه زیرلیوانی، کفش، کمر بند، جلیقه انجام می‌شود (والامقام، ۱۳۸۳: ۴۵).

طرح‌ها و نقوش مورد استفاده عموماً ذهنی و برداشت‌های فرد دوزنده از محیط طبیعی است و بیشتر از گل‌ها و بوته‌های تمثیلی استفاده می‌کند. ضمناً از طرح و نقش‌های هندسی و طرح‌های نمادی نیز استفاده می‌شود. (همان، ۴۶)

۳-۶- بلوچ دوزی

سوزن‌دوزی سنتی ایران را می‌توان به انواع مختلفی دسته‌بندی نمود، اما یکی از بهترین‌ها را می‌توان سوزن‌دوزی بلوچ دانست که توسط هنرمندان استان سیستان و بلوچستان انجام می‌شود. از سابقه‌ی این دوخت زیبا متأسفانه اطلاع چندانی در دست نیست، اما مسلم شده است که این دوخت از اوایل صدر اسلام در میان بلوچ‌ها رایج و در دوره مغول و بخصوص تیموری و صفوی این هنر از رواج کامل برخوردار بوده است (ابن عباس و مقتدایی، ۱۳۹۰: ۸۷).

دختران بلوچ از سن کودکی با دوخت بلوچ آشنا و مشغول دوخت می‌باشند. بانوان جهت تزئین لباس‌های خود از این دوخت بهره گرفته و دوخت بلوچ را بر روی قسمت‌های مختلف لباس انجام می‌دهند که بر روی پیش‌سینه لباس به گپتان، قسمت جلوی لباس به ذی یا ذیق و سراسر آستین به آستینک و روی دم پای شلوار به پاچک معروف است و به غیر از این بر روی وسایل دیگر از جمله بر روی پرده و سرپوش چادر خود نیز از دوخت‌های بلوچ استفاده می‌کنند. طرح‌های مورد استفاده؛ نقوش هندسی لوزی و مثلث و غیره است و رنگ‌های مورد علاقه بانوان همچون قرمز، مشکی، آبی و سبز تیره و روشن را استفاده می‌کنند (والامقام، ۱۳۸۳: ۵۰). در این نوع سوزن‌دوزی دوخت به صورت خط‌هایی است که طرح هندسی به خود گرفته و از نوع دوخت ساتن است و در آن‌ها قطر سراسر خطوط یکی است. این نوع سوزن‌دوزی ظرافت بسیاری داشته و نقوش را به گونه‌ای برجسته جلوه خواهد داد که بیننده را جذب خود می‌کند. تاریخچه این نوع سوزن‌دوزی را هیچ کسی نمی‌داند و بر خلاف زیبایی‌اش در کتاب‌های تاریخی کمرنگ است. این سوزن‌دوزی دوخت گل ابریشم بر روی پارچه‌ها است و در میان مردم بلوچ بسیار رواج داشته و به عنوان هنر اصلی این قوم شناخته می‌شود. از سوزن‌دوزی سنتی ایران در نوع بلوچ اغلب برای تزئین جامه‌های زنانه محلی استفاده می‌شود و معمولاً به جهت پوشش دادن زمینه پارچه مورد استفاده قرار می‌گیرد. یکی از ویژگی‌های سوزن‌دوزی بلوچ را می‌توان عدم زدن نقش انسان دانست که این امر به دلیل باور و اعتقادات مردم بلوچ است. به همین دلیل اغلب نقش‌هایی که بر روی پارچه می‌زنند از اشکال هندسی گرفته شده و ساخته‌ی ذهن خود بافنده است. تمامی دوخت‌هایی که در بلوچستان انجام می‌شود به صورت افقی و از شمارش تار و پودها انجام می‌شود (ابن عباس و مقتدایی، ۱۳۹۰: ۸۸). (شکل ۴)

۳-۷- سگمه‌دوزی (چشمه‌دوزی)

چشمه‌دوزی، قدیمی‌ترین سوزن‌دوزی اصفهان محسوب می‌شود و سابقاً برای تهیه روبنده خانها به کار برده می‌شده و معمولاً باید روی پارچه‌هایی که تار و پود پارچه قابل شمارش و حتی‌الامکان ضخامت تار و پود یکسان باشد، دوخته شود؛ مانند پارچه‌های ترگال، گاندی، چلوار و کتان و غیره و پارچه‌های مخمل، ساتن و پارچه‌های کج‌راه برای این نوع سوزن‌دوزی مناسب است. طرح‌های مناسب این سوزن‌دوزی غالباً طرح‌های سنتی شامل: بوته جقه، نقش ترنج، شمشه‌ای، انواع گل‌ها و غیره است. از این دوخت بیشتر برای تزئین، رومیزی، پرده، روتختی، دستمال سفره، زیر بشقاب و کوسن استفاده می‌شود (والامقام، ۱۳۸۳: ۵۴). در گذشته بانوان هنرمند از این نوع سوزن‌دوزی برای تزئین بقچه، رومیزی و جای قرآن استفاده می‌کردند. این دوخت بر روی پارچه‌های ساده و ظریفی انجام می‌شود که مانند کتان‌های نازک که دارای بافتی ساده هستند. (بیگی، ۱۳۶۵: ۹۳). برای انجام این کار، اول طرح موردنظر بر روی پارچه پیاده می‌شود. سپس قسمت‌هایی که باید تار و پود آن کشیده شود، مشخص شده و عمل نخ‌کشی را انجام می‌دهند و با طرح‌هایی مانند سگمه‌دوزی، توردوزی، ستاره دوزی، شبکه دوزی و گل اشرفی این قسمت‌ها را می‌دوزند. (شکل ۵)

شکل ۵- چشمه‌دوزی (والامقام، ۱۳۸۳: ۵۴)

شکل ۴- بلوچ دوزی، صبا (منتخب، ۱۳۷۹: ۸۶).

۳-۸- پته‌دوزی

پته‌دوزی یکی از زیباترین و غنی‌ترین دوخت‌های سنتی ایران محسوب می‌گردد و مرکز اصلی این دوخت استان کرمان است (والامقام، ۱۳۸۳: ۵۸). از تاریخچه این هنر مثل بیشتر هنرهای دستی سنتی اطلاع دقیقی در دست نیست. نوعی از این دوخت در دوره‌ی ساسانیان رایج بوده، ولی متأسفانه با توجه به پوسیدگی منسوجات در طول تاریخ آثاری از آن دوران در دست نیست. ولی نمونه‌ی بسیار جالب و بارز این هنر، روپوش مقبره‌های شاه نعمت‌الله ولی در ماهان کرمان است.

شکل ۶- پته‌دوزی، (مقتدایی، ۱۳۹۰: ۱۰۳)

این دوخت در گذشته روی پارچه‌های پشمی، ابریشمی، تافته و کتان انجام می‌شده است، اما هم‌اکنون این نوع سوزن‌دوزی منحصراً روی پارچه‌ای پشمی به نام عریض انجام می‌گیرد. در این نوع دوخت بیشتر از نخ‌های دست ریس الوان به رنگ‌های سبز روشن و تیره، زرد، نارنجی، قرمز، عنابی، آبی تیره، فیروزه‌ای، مشکی، ماشی و لاک‌ی، فولادی و یشمی انجام می‌گیرد (یاوری، ۱۳۹۰: ۴۶). هنرمندان کرمانی از نقوش سنتی از جمله نقش بوته جقه‌ای یا درخت زندگی، نقش پیچک ترنج، نقش سروچه، گل بادامی و نقش حیوانات به‌خصوص پرندگانی مانند طوطی، طاووس و بلبل و در حاشیه‌ها از نقش‌های هندسی یا گل‌های اسلیمی ماری، طوماری و ختائی استفاده می‌کنند (والامقام، ۱۳۸۳: ۵۸).

۳-۹- آینه‌دوزی

این هنر به صورت زیبایی در استان سیستان و بلوچستان دوخته می‌شود و هنرمندان سیستانی همراه آینه‌دوزی از خرمهر، قیطان، دکمه و منجوق به اشکال مختلف استفاده می‌کنند. آینه‌دوزی گاهی با سوزن‌دوزی-های دیگر نیز همراه می‌گردد که می‌توان ابریشم‌دوزی، قیطان‌دوزی، زنجیره دوزی و دوخت‌های تزئینی را نام برد. از آینه‌دوزی بر روی لباس-های محلی، جلیقه، کمربند و آویزهای دیواری استفاده می‌کنند (والامقام، ۱۳۸۳: ۶۸).

شکل ۷- آینه‌دوزی، (والامقام، ۱۳۸۳: ۶۸)

۳-۱۰- سوزن دوزی ترکمن

یکی دیگر از انواع سوزن دوزی سنتی ایران را می توان سوزن دوزی ترکمن دانست که این نوع سوزن دوزی را سیاه دوزی نیز می شناسند. از این نوع سوزن دوزی در ایام قدیم برای تزئین لباس همگان و حتی بردگان استفاده می شده است. طریقه ی دوخت آن بسیار ریز است و امروزه اغلب بر روی لباس زنان انجام می شود. این نوع سوزن دوزی تاریخچه ای مفصل داشته و از زمان سجاها در ایران مرسوم بوده است (یاوری، ۱۳۹۰: ۴۲). بیشتر آثار باقی مانده از این نوع سوزن دوزی مربوط به دوران زندیه، افشاریه و قاجاریه است و این سه دوره را می توان زمان اوج سوزن دوزی ترکمن دانست. این نوع سوزن دوزی امروزه در گنبد کاووس، گمیشان، کلالة، آق قلا، بندر ترکمن و ... انجام می شود.

شکل ۸- سوزن دوزی ترکمن
(یاوری، ۱۳۹۰: ۱۰۸)

۳-۱۱- ملیله دوزی

قدمت این دوخت با شواهد تاریخی و اشیاء به دست آمده از حفاری ها به ۲۵۰۰ تا ۳۰۰۰ سال پیش می رسد. هنر زری دوزی و دوختن نقش ها به خطوط موازی به زری، بر روی شلوارها در زمان هخامنشیان معمول بوده است. تکه های پارچه ای که در لولان به دست آمده بیانگر استفاده از ملیله دوزی برای تزئین لباس ها و پارچه ها است که قدمت این پارچه ها را به دوره اشکانیان تخمین زده اند (صبا منتخب، ۱۳۷۹: ۱۳۷).

شکل ۹- ملیله دوزی (یاوری، ۱۳۹۰: ۳۹)

ملیله دوزی در دوره ساسانی برای تزئین پرده ها، لباس های رسمی کشوری و لشگری و درفش ها به کار برده می شد. در بقیه ی ادوار تاریخی هم این هنر آذین گر تابلوهای دیواری، البسه، جهیزیه عروس و ... بوده است. پارچه هایی که ملیله دوزی بر روی آن ها انجام می شود، از جنس مخمل یا ترمه هستند. ملیله هم از نظر جنس بر دو نوع است: ملیله اصل و ملیله بدل. ملیله اصل از رشته های بسیار نازک نقره تابیده شده و شبیه فنر لوله ای است. اگر ملیله طلا لازم باشد، همان ملیله را با طلا، طلائی می کنند. برای ساخت ملیله بدل از مفتول های برنجی که رنگ طبیعی طلائی دارد، استفاده می کنند. نقش های مورد استفاده در این هنر انواع گل ها، بته ها و صور هندسی است (یاوری، ۱۳۹۰: ۳۷).

۳-۱۲- قلاب دوزی گیلان «رشتی دوزی»

رشتی دوزی یکی از رودوزی های سنتی ایران و از صنایع دستی شهر رشت است که در فهرست میراث فرهنگی ناملموس (معنوی) به ثبت رسیده است. در دهه ۸۰ شمسی یونسکو نام این رشته را که قبلاً قلاب دوزی رشتی بوده به نام دیرین و بومی رشتی دوزی تغییر داد.

رشتی دوزی نوعی از رودوزی های سنتی ایرانی است که طی آن زمینه پارچه به وسیله نخ های ابریشمین رنگین به گونه ای بسیار زیبا و چشم نواز تزئین می شود. مرکز عمده رشتی دوزی شهر رشت است که به سبب شهرتی که در رشت داشته رشتی دوزی نامیده می شود. رشتی دوزی به سه روش ساده، برجسته و معرق دوخته می شود کاربرد این هنر از دیرباز تاکنون شامل پرده، فرش، پوشش زین، سجاده، روکش مقابر بزرگان، کلاه، لباس، رومیزی و روتختی است (سیدصدر، ۱۳۸۶). در حقیقت رشتی دوزی (قلاب دوزی رشت) یکی از انواع رودوزی های سنتی و از هنرهای اصیل رشت است که از طریق دوختن نخ های ابریشمی رنگی بر سطح پارچه و ایجاد طرح و نقش های زیبا و چشمگیر صورت می گیرد. هنر قلاب دوزی در منطقه گیلان علاقه مندان زیادی دارد.

تاریخچه دقیقی از رشتی دوزی در دسترس نیست. داده های باستان شناسی حاکی از سابقه تاریخی رشتی دوزی در منطقه گیلان است و در کشف های باستان شناسی در لولمان گیلان قطعاتی از ملیله دوزی و قلاب دوزی به دست آمده که پژوهشگران آن را متعلق به دوره هخامنشیان می دانند. قدیمی ترین نمونه های رشتی دوزی جدا از مجموعه های خصوصی، در موزه آستان قدس رضوی و موزه هنرهای تزئینی ایران نگهداری می شود. رشت در گذشته یکی از عمده تولید و صادرات بهترین نوع ابریشم، ماده اولیه این هنر بوده هست؛ بنابراین می توان گفت، این سوزن دوزی فنی و زیبایی ایران سابقه ای بس طولانی داشته و سابقه آن را ۳۳۰ تا ۳۵۰ سال قبل از میلاد دانسته اند (والامقام، ۱۳۸۳: ۲۹). با توجه به بلوغ هنر و صنایع دستی گیلان در دوره های باستانی مخصوصاً در

صنعت تولید و بافت انواع پارچه‌ها و نیز مهارت و استادی صنعتگران معاصر گیلان در کار قلاب‌دوزی باید این استان را نیز از مراکز بسیار قدیمی صنعت مزبور به شمار آورد. (اصلاح عربانی، ۱۳۸۴: ۴۷)

شکل ۱۱- رشتی دوزی
(حسینی نژاد، ۱۳۹۴: ۸۶)

شکل ۱۲- رشتی دوزی
(والامقام، ۱۳۸۳: ۲۹)

قبل از تولد ماشین کلیه مصنوعات توسط دست یا ابزار ساده دستی ساخته می‌شد. صنایع دستی مهمی از دیرباز در گیلان رایج بوده است و امروز نیز کم‌وبیش در نقاط مختلف این استان رواج دارد. برای صنایع دستی گیلان آغازی نمی‌توان تعیین کرد، به احتمال زیاد نخستین دست‌ساخته‌های گیلانی‌ها نیز مانند ساکنان سایر نقاط از سنگ و استخوان حیوانات بوده و شاید هم‌زمان با آن‌ها وسایلی نیز از پوست و پشم حیوانات تهیه می‌شده است. کمترین فاصله ما با آن دوران حدود ۱۲۰۰۰ سال است که مربوط به عصر حجر میانی است (همان: ۲۹-۳۰).

از نمونه‌های بسیار نفیس می‌توان به یک جفت پرده قلاب‌دوزی به سه شیوه رایج اشاره نمود که متعلق به سده ۱۳ ه. ق. است که استاد حسین رشتی به دستور مخبر الدوله قلاب‌دوزی نموده است این کار حداقل ۴ سال به طول انجامید، واقعاً در نوع خود بی‌نظیر است. قلاب‌دوزی که در گذشته در شهرستان رشت رایج بوده و تعداد زیادی از افراد بومی منطقه به آن اشتغال داشته‌اند، در حال حاضر از گستردگی پیشین برخوردار نیست ولی با این‌همه تنها مرکز تولید مصنوعات قلاب‌دوزی شهر رشت محسوب می‌شود (منتخب صبا، ۱۳۷۹: ۱۱۸).

این هنر ارزنده اکنون در رشت و اصفهان پابرجاست و هنرمندان رشتی و اصفهانی به‌ویژه در سده‌های دهم تا آغاز سده چهاردهم هجری قمری این هنر را به حد کمال رسانیده و توانستند با قطعات ماهوت یا مخمل الوان عکس اشخاص را بالباس، اسلحه و جواهرات زینتی و مجالس مختلف به‌خوبی روی پارچه به نمایش گذارند و مثل این می‌نمود که نقاش ماهر عکس شخصی یا مجلسی را با قلم‌مو ترسیم نموده است (والامقام، ۱۳۸۳: ۲۹).

نمونه‌های قدیمی اغلب به‌صورت پرده‌های منقوش تولید می‌شد و زینت‌بخش سالن‌ها و اتاق‌ها بود. از کاربردهای دیگر می‌توان به فرش، غاشیه (زین‌پوش، پوشش زین/جامه‌ای نگارین یا ساده که چون بزرگی از اسب پیاده می‌شد بر زین می‌پوشیدند)، سجاده، روکش مقابر بزرگان، کفش، لباس، کلاه، بقچه، مخده، رومیزی، روتختی و ... اشاره نمود. طرح‌های مورد استفاده از زمان‌های قدیم به‌صورت لچکی، ترنج تاجی، بشقابی یا گوشواره‌ای، ترنج بندی، هشتی هلالی، گل‌های شاه‌عباسی، اسلیمی و ختایی، گل اناری، پر طاووس، دسته‌گل و انواع پرندگان و درختان، گل‌ها، بازوبندی، بند رومی، بته‌جقه‌ای شاخ گوزنی، بته‌جقه‌ای ترمه‌ای، بته‌جقه‌ای قهر و آشتی، گل بادامی، قاب قابی و ... بود که هنرمندان قلاب‌دوز نیز هم‌اکنون از این طرح‌ها استفاده می‌کنند. از قلاب‌دوزی می‌توان برای تزئین حاشیه‌ها، جا قرآنی، رومیزی، رویه کوسن، پرده، لبه یقه، شنل، رویه دمپایی زنانه، کلاهک آباژور، سقف‌آویزهای پارچه‌ای و غیره استفاده کرد (همان: ۳۰).

۳-۱۳- نقوش و مفاهیم سوزن‌دوزی

با توجه به گستردگی و پراکندگی هنر سوزن‌دوزی در کشور می‌توان گفت: «نقوش در سوزن‌دوزی‌های سنتی ایران حرف نخست را می‌زند و تقسیم‌بندی آن‌ها فراتر از دیگر هنرهای کشور است». هنر سوزن‌دوزی فقط بیانگر فرهنگ یک منطقه نیست، بلکه روایتگر تاریخ، شرایط اقتصادی و جغرافیای آن منطقه است و حتی می‌تواند باورهای یک فرد را بیان کند، بنابراین در حفظ و نگهداری آن باید کوشید.

سوزن‌دوزی، قلاب‌دوزی و پوشاک محلی، سه‌شاخه اصلی دوخت‌های سنتی ایران را تشکیل داده و هر یک در جایگاه خود قابل بررسی‌اند. بخش بزرگ سوزن‌دوزی‌های کشور بر لباس زنان، مردان و کودکان دوخته‌شده و این لباس‌ها پرچم و شناسنامه هویت هر فرد در یک منطقه بوده، از این‌رو پوشاک محلی نیز در این زیر مجموعه جای گرفته است. البته امروزه تفاوت ویژه‌ای میان پوشش افراد وجود ندارد، اما در گذشته پوشش مردم هر منطقه از یکدیگر متمایز بوده به‌گونه‌ای که از نظر پوشش، ترک تبریز از ترک خراسان شمالی کاملاً قابل تشخیص بوده است (منتخب صبا، ۱۳۷۹: ۱۲۳).

از نقوش گیاهی، حیوانی، هندسی و انسانی می‌توان به عنوان چهار شاخه مهم تقسیم‌بندی رایج نقوش در همه هنرها نام برد و یاد آور شد: تقسیم‌بندی نقوش هنر سوزن‌دوزی فراتر از این چهار شاخه است و مجموعه آن‌ها را می‌توان به هشت گروه تقسیم

کرد، چنانچه احساسات، نیروهای ماوراءالطبیعه و اعضای بدن انسان را به این تقسیم‌بندی باید افزود. هر کدام از این نقوش برای خود جایگاهی دارد و انسان را در اندازه یک موجود مقدس و ارزشمند ارتقا می‌دهد، به عبارتی نقوش در سوزن‌دوزی‌ها بیانگر این نکته است که انسان یک موجود خاکی صرف نیست و منشأ حیات او از یک نقطه نورانی به ودیعه گرفته شده است. نقوش و مفاهیم فلسفی یا تاریخی آن‌ها نقش پررنگی در سوزن‌دوزی‌ها دارند. نقوش گیاهی شامل گل و برگ، درخت زندگی، گیاه هوم، گیاهان دارویی، برگ‌های اسلیمی و ختایی، گل‌های اناری و شاه‌عباسی و صدها گل دیگر مانند گل‌های پنج پر، شش پر و هشت پر می‌شود که هر یک نماد و بیانگر موضوعی ویژه در این هنر است. به طور مثال هوم گیاهی درمانگر و مقدس است که بیماران را شفا می‌دهد، نیروی جاودانه به انسان می‌بخشد و انسان را نامیرا می‌کند. از آنجایی که اهریمن به دنبال نابودی هوم است، در نقوش این گیاه با دو پرند (دو سیم‌رغ) یا دو ماهی در دو سو نشان داده می‌شود و مرغ‌ها و ماهیان نقش نگهبان آن را بازی می‌کنند (منتخب صبا، ۱۳۷۹: ۱۲۳).

نقوش حیوانی را می‌توان در بخش‌هایی گوناگون مانند پرندگان (هدهد، سیم‌رغ، طاووس، کلاغ، عقاب و کبوتر)، چارپایان (آهو، اسب و گوزن) و حتی عنکبوت و عقرب بررسی کرد. کاربرد هر یک از این نقوش معنایی را برای فرد دوزنده آن بیان می‌کند، مثلاً عنکبوت در میان ترکمن‌ها، نماد شر و خباثت است. بنابراین آن را روی پیراهن خود نمی‌دوزند و بر دمپای شلوار دوخته می‌شود یا در سوزن‌دوزی، طاووس پرندهای بهشتی است. پرندگان موجوداتی‌اند که می‌توانند اوج بگیرند، از زمین مادی به ماورا پر بکشند و خواسته‌ها و آرزوهای افراد را به خدا برسانند. پرند موجودی است که انسان را از دنیای مادی جدا کرده و به دنیای معنوی پیوند می‌زند. از این رو جایگاهی ویژه و مقدس دارد، به همین دلیل نقش آن را هیچ‌گاه روی لباس‌های بخش پایین‌تنه مثل شلوار نمی‌دوزند (فناپی، ۱۳۸۷: ۱۳۲).

نقوشی مانند کوه، دشت، آب، باران، موج، برف، زمین، ماه، ستاره، خورشید، طلوع، غروب، باد و توفان را که نشان‌دهنده بخش‌هایی از طبیعت است، می‌توان از دیگر نقوش سوزن‌دوزی‌های سنتی کشور بر شمرد. اشکال هندسی مانند مربع، دایره، مثلث، پنج‌ضلعی و شش‌ضلعی نیز در این دوخت‌ها مفهومی ویژه دارند. مثلاً اگر یک مثلث متساوی‌الساقین، رأس آن به سمت بالا باشد معنای زندگی می‌دهد و اگر رأس آن به سمت پایین باشد، معنای مرگ را به ذهن می‌رساند. همچنین اگر خطی در وسط مثلث به موازات آن کشیده شود، معنای آتش می‌دهد یا یک ضربدر در آن، معنای خطر را بیان می‌کند که این اشکال در ابریشم‌دوزی‌ها به چشم می‌آید (منتخب صبا، ۱۳۷۹: ۱۲۵).

می‌توان احساس‌ها و آرزوهای یک فرد را با سوزن‌دوزی ویژه بر لباس یا دستمال او نشان داد؛ مثلاً یک زن ترکمن با دوختن علامتی بر شانه لباس خود نشان می‌دهد که آرزوی داشتن فرزند را دارد و خالصانه این را از خدا می‌خواهد چنانکه دیگران با دیدن لباس او متوجه می‌شوند، او در حسرت و انتظار مادر شدن است.

برخی نقوش سوزن‌دوزی بیانگر نیروهای ماوراءالطبیعه و متافیزیک مانند طلسم‌ها، روح، چشم‌زخم، انرژی جادویی، جوهر عالی (وجود خوب)، پیوند، تسلسل، همبستگی، زمان و تداوم زمان است. هر یک از این نیروها علامتی در سوزن‌دوزی دارند و در هر منطقه‌ای نیز به یک شکل از اشکال هندسی تا خط صاف نشان داده می‌شوند (همان).

از اعضای بدن و پیکره‌ها به‌عنوان دیگر نقوش رایج در سوزن‌دوزی‌های سنتی ایران می‌توان نام برد. دست، انگشتان، چشم، دختر، پسر، زن و مرد، نقوشی است که در کلاه‌ها و لباس‌های مناطق گوناگون کشور به‌ویژه در سیستان و بلوچستان مشاهده می‌شود. همچنین برخی نقوش معانی مانند سفر، گذراندن مجازات، شادمانی، رقص، باروری و روشنایی را متبادر می‌کند (گلاک، ۱۳۵۵: ۱۲۹).

نقوش به سه شکل در هنر سوزن‌دوزی بیان می‌شود. این سه شکل شامل اشکال هندسی با خطوط شکسته، اشکال گرد و منحنی مانند گل‌ها و برگ‌های انتزاعی و بوته جقه‌ها و اشکال ترسیمی با یک خط ساده می‌شود. برای نمونه معنای روز و شب در سیستان و بلوچستان با دو نخ در دو رنگ متفاوت با زنجیره دوخته می‌شود؛ یعنی دو نخ را هم‌زمان در سوزن می‌کنند تا در زمان دوختن، یک‌بار نخ سفید و یک‌بار نخ مشکی رو آید. اگرچه یک خط ساده دوخته می‌شود، اما تکرار شب روز را پشت سر هم نشان می‌دهد. در کاشان، منطقه کردنشین خراسان شمالی یا تبریز نیز یک خط مشکی می‌گذارند و روی آن بست‌های سفید می‌دوزند تا شبیه شب و روز شود (فناپی، ۱۳۸۷: ۱۳۲). رنگ‌ها نیز به بیان گفتاری محتوای نقوش کمک بسیار می‌کنند. برای نمونه رنگ زرد، بیماری را نشان می‌دهد، رنگ سفید بیانگر سلامتی و سبز به معنای زنده بودن است. قرمز نیز شادمان بودن از هستی خود است.

۴- نتیجه گیری

سوزن‌دوزی یکی از هنرهای سنتی و اصیل ایرانی است که قدمت آن به دوره باستان بر می‌گردد و همچنان مورد توجه بوده و در مناطق مختلف ایران وجود دارد. این هنر از جمله هنرهای پر نقش و نگار است که مبین ذوق و سلیقه ایرانیان بوده که از آن برای تزئین وسایل و به ویژه البسه استفاده می‌کردند. سوزن‌دوزی تنوع زیادی دارد و به شکل‌های مختلفی دیده می‌شود و در هر

منطقه از نقوش خاصی برخوردار است. متفاوت بودن این دوخت‌ها به دلیل تاریخ‌های مختلف عرضه و همچنین سنت‌های متفاوت مردم ایران است. درویش دوزی، قیطان دوزی، ممقان دوزی، ملیله دوزی، رشتی دوزی، سوزن دوزی ترکمن، بلوچ دوزی، سکه دوزی و آینه دوزی از جمله شکل‌های مختلف این هنر ارزنده است که هر کدام از آنها علاوه بر تنوع در شیوه‌های دوخت، از نقوش متنوعی برخوردار بوده که برآمده از تفکرات، باورها و نگاه مردمان هر خطه به این هنر است.

منابع

۱. ابن عباس، ادريس و مقتدایی، علی اصغر (۱۳۹۰)، «هنرهای دستی و سیر تحول آن در ایران»، تهران: نشر جمال هنر.
۲. اصلاح عربانی، ابراهیم (۱۳۸۴)، «کتاب گیلان»، جلد سوم، چاپ دوم، نشر گروه پژوهشگران ایران.
۳. دادرس، حسن، طهای، مهسان، حسین‌زاده، سعیده (۱۳۹۴)، «آشنایی با صنایع‌دستی استان گیلان»، تهران: انتشارات آهنگ فردا، چاپ اول.
۴. فنایی، زهرا، (۱۳۸۷)، «سیری در صنایع‌دستی ایران»، اصفهان نجف آباد: ارغوان هشت بهشت، چاپ اول.
۵. گلاک، جی و گلاک، هیراموتو (۱۳۷۵)، «سیری در صنایع‌دستی ایران»، تهران: نشر بانک ملی ایران.
۶. منتخب صبا، (۱۳۷۹)، «نگرشی بر روند سوزن‌دوزی‌های سنتی ایران: از هشت هزار سال قبل از میلاد تا امروز»، تهران: انتشارات منتخب صبا، چاپ اول.
۷. والامقام، فاطمه (۱۳۸۳)، «منتخبی از سوزن‌دوزی‌های ایران»، همدان: آوای عطیه، چاپ اول.
۸. یآوری، حسین (۱۳۹۰)، «نساجی سنتی ایران، سازمان تبلیغات اسلامی»، حوزه هنری.